

TAJRIBA– TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINING TASHKIL ETISHDA METODIK YONDASHUV

Igamberdiyeva Aziza Abdurashitovna

Maqola muallifi: Maktabgacha ta'lim muassasalari rahbar va mutaxassisilarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti, 13.00.08 -Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi ixtisosligi 2-bosqich tayanch doktoranti

Maktabgacha Ta'lim Tashkilotlari Direktor Va Mutaxassisilarni Qayta Tayyorlash Va Ularning Malakasini Oshirish Instituti

Annotasiya

Mazkur maqolada Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida davlat o'quv dasturi asosida laboratoriya faoliyatining maktabga tayyorlov guruh bolalari rivojlanishiga ijobiy ta'siri, qiziqarli, xavfsiz tajribalar orqali bolajonlarni aniq va tabiiy fanlarga qiziqtirish, ekologik ma'daniyatni shakillantirish, erta yoshdan iqtidorlarni aniqlash, erkin va mantiqiy fikrlashga imkon yaratish, dunyo qarashlarini kengaytirish, ta'lim sifatini yanada yuksaltirish, faoliyat jarayonida innivotsion metodlarni qo'llash, tarbiyachi pedagoglarning bolajonlar bilan qiziqarli tajribalar orqali kommunikativ yondashuvini mustaxkamlash, kichik olimlarni yaratish, bir qancha tajriba namunalari va albatta maktabga sifatli tayyorlash bo'yicha amaliyotga qo'llangan nazariya yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Laboratoriya faoliyati, aniq va tabiiy fanlar, rivojlantirish, maktabga tayyorlov guruh bolalari, maktabgacha ta'lim tashkilotlari, tabiiy mahsulotlar, xavfsiz tajribalar, davlat o'quv dasturi, ijobiy natijalar, tahlil, mustaqil fikirlash, kommunikativ yondashuv, jamoa bo'lib faoliyat olib borish, tarbiyalanuvchi, pedagog, ilg'or metod, erta ta'lim.

Maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlaridan biri bolaning o'ziga xos xususiyatlari, imkoniyatlari, layoqati, iqtidori va qobiliyatlarini e'tiborga olgan holda uni shaxs sifatida mukammal rivojlanishiga qaratilgan ta'limdir. Bugungi kunda mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga bo'lgan e'tibor, harakatlar jadal sur'atda amalga oshirilmoqda. "Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi bo'yicha maktabgacha ta'lim pedagog kadrlari, mutaxassislar, xodimlar uchun qator qonunlar, farmonlar, qarorlar va yangiliklar qabul qilinmoqda. Asosiy maqsad esa, kelajagimiz bo'lmish bolajonlarning sifatli ta'lim va tarbiya olishlari uchun shart - sharoit yaratishdir. Mazkur me'yoriy xujjatlarning amaliyotga joriy etilishi ko'zlagan maqsadimiz tomon asosiy poydevor bo'ladi. Shulardan, O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida" gi qonun, [O'zbekiston Respublikasi 2019-yil, 16-dekabrda O'RQ- "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi 595-son qonuni] O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi[2020- yil 29- oktabrdagi "Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF- 6097-son Farmoni], "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yilgan Davlat talablari" [O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim vazirligining 2018 yil 3 iyuldagi " Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yilgan

Davlat talablari to'g'risida"gi 3032-sonli buyrug'i]hamda "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi ["Ilk qadam" Davlat o'quv dasturining takomillashtirilgan ikkinchi nashri.-2022y] asosida faoliyatlarni amliyotga joriy etish va ularni rivojlantiruvchi markazlarda qo'llash orqali bolalarni maktab ta'limiga (boshlang'ich ta'limga) sifatli tayyorlash bugungi kunning asosiy dolzarb masalalaridan biridir. Shuningdek, bolalarning mustaqil, erkin, mantiqiy, tanqidiy fikrlashi, ijodkorligini oshirishi, noodatiy, kreativ ta'lim metodlarini faoliyat turlarida qo'llanilishi, bolalarga atrof-olam haqidagi bilimlarini xavfsiz va qiziqarli tajriba faoliyati orqali kengaytirish vazifasi asosiy o'rin tutadi.

Har qanday bola tabiatan tadqiqotchidir. Tajriba - tadqiqot faoliyati esa bolaning eng qiziqqan faoliyat turlaridan biridir. Shu nuqtai nazardan kelib chiqqan holda, bolalarning bilish jarayonlarini rivojlantirishda, intellektual anglash, elementar matematik malakalarini rivojlantirishda, tadqiqiy-bilish va samarali refleksiv faoliyatda qiziqarli tajribalar orqali bolalarni fanga qiziqtirish ijobiy samarani beradi. Shuning uchun bizning asosiy vazifalarimizdan biri maktab yoshigacha bo'lgan bolalarni bilimga mustaqil fikr yuritishga undash, faollikka chaqirish, amaliy faoliyatning muhimligini ko'rsatish, mantiqiy tafakkurga o'rgatishdan iborat. Shuningdek, har bir bolaning mustaqil fikrlash jarayoni qanday, qaysi fikrlash jarayoni orqali namoyon bo'lishini, inson fikrlash jaryoni yordamida no'malumni, yangilikni topishi, farazlarni tahlil etishni yosh avlodni mehnatga tayyorlashdan iborat.

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan mustaqil tadqiqiy-tajriba faoliyatini tashkil qilishda quyidagilar muhim ahamiyat kasb etadi:

- ✓ Tadqiqiy-tajriba faoliyatini olib borishda yosh kesimining muhimligini anglash va unga ko'ra tajriba faoliyatining murakkablik darajasini belgilash;
- ✓ Maktabgacha yoshdagi bolalarni har bir tajriba faoliyati jarayonidan oldin xavfsizlik qoidalari bilan tanishtirish;
- ✓ Bolalarga tajriba algoritimini izohlash;
- ✓ Pedagogik sharoit va didaktik taminot asosida bolalarga mustaqil ravishda tajriba faoliyatini olib borishga imkon yaratish;
- ✓ Har bir bolaning individligini inobatga olgan holda ularning erkin va mustaqil fikri, g'oyalari xurmat qilish va inobatga ilinishini ta'minlash.
- ✓ Maktabgacha yosh bolaning tajriba faoliyati jarayonida, yakunida har qanday erishgan natijasidan qat'iy nazar ularni rag'batlash.

Maktabgacha yoshdagi (6-7 yosh) bolaning tayanch kompetensiyalari

- kommunikativ;
- ijtimoiy;
- shaxsiy ("men" kontsepsiyasini qurish);
- ***bilish.***

Bilish kompetensiyasi bilim olish, o'qish va o'rganish; mustaqil ravishda izlanish, tahlil qilish va atrof-olamni tushunish uchun kerakli ma'lumotlarni tanlash qobiliyatini o'z ichiga oladi. Harakat va o'zaro munosabatlar orqali bolalar bilim olish va o'rganish strategiyalarini ishlab chiqadilar. Ular atrof-olamdagi yangi ob'yektlarni o'rganadilar va kashf etadilar. Boshqalar bilan o'yin va o'zaro muloqot jarayonida ular kuzatadilar va tajriba o'tkazadilar. Ular muammolarni tushunish va hal qilish uchun yangi imkoniyatlar topadilar. Ular o'zlarining kashfiyotlari bilan o'rtoqlashadilar va

asta-sekin mustaqil, o'z-o'zini boshqaradigan, tahlil qila oladigan va ijodkor shaxsga aylanadilar. Bolalar muammoni hal qilishga e'tibor qaratishlari, muammolarni hal qilish strategiyalarini ishlab chiqishlari va atrofdagi dunyoni tushunish va tushuntirish uchun maqsadlar qo'yishda kognitiv qobiliyatlarini ishga solishlari mumkin. Bolalar o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini davom ettirishlari, o'rganishdan zavqlanishlari va o'rganganlarini baham ko'rishlari, kashfiyotlarini boshqalar bilan bo'lishishlari mumkin

6-7 yosh bolalarda tadqiqiy-tajriba faoliyatidan erishiladigan natijalar quyidagi sohalar kesimi uyg'unligida amalga oshiriladi:

- jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzining shakillanishi;
- ijtimoiy-hissiy rivojlanish;
- nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari;
- bilish jarayonlarining rivojlanishi;
- ijodiy rivojlanish.

6-7 yosh bolalarda tadqiqiy-tajriba faoliyati quyidagi "Bilish jarayonlarining rivojlanishi" kichik sohasi kesimida yoritiladi:

- intellektual-anglash malakalari;
- elementar matematik malakalar;
- tadqiqiy-bilish va samarali refleksiv faoliyat.

"Bilish jarayonining rivojlanishi" sohasi kompetensiyalari "Bilish jarayonining rivojlanishi" sohasidagi ta'lim va tarbiya jarayoni yakunida 6-7 yoshli bola:

- bilim olishga katta qiziqish bildiradi;
- o'quv va hayotiy faoliyat uchun axborotni mustaqil topadi va qo'llaydi;
- predmetlar, voqea-hodisalar va holatlar o'rtasidagi bog'liqlikni tushunadi va ularni yaxlit bir butunlik sifatida idrok qiladi;
- raqamlar, sanashni biladi va ularni hayotda qo'llaydi;
- makon, shakl va vaqtga mos ravishda ish tutadi;
- elementar matematika hisoblarini amalga oshiradi;
- atrof-muhitni asrab-avaylash munosabatini namoyon etadi.

6-7 yosh bolalarda tadqiqiy- bilish faoliyatini rivojlantirish shakillariga ko'ra:

- tajriba o'tkazish;
- tadqiqotchilik;
- kolleksiya to'plash;
- loyihalash;
- tadqiqiy-tajriba faoliyatiga oid ekskursiya;

6-7 yosh bolalarda tadqiqiy-tajriba faoliyatini o'tkazish quyidagi turlarga ajratiladi:

- Bizni o'rab turgan har bir narsa –havo, suv, tuproq, o'simliklar hayvonlar-tabiati hisoblanadi.
- jonli tabiat (inson, hayvonlar, o'simliklar, mikroorganizmlar va hokazo);
- jonsiz tabiat (suv, havo, tog'lar, quyosh, qoyalar va hokazo);
- inson qo'li bilan yaratilgan dunyo (o'yinchoqlar, idishlar, kiyim, poyabzal, transport va hokazo);

6-7 yosh bolalarda tadqiqiy-tajriba faoliyati o'tkaziladigan joyga ko'ra:

- "Fan va tabiat" markazi;

“Evrika” Tadqiqot laboratoriyasi;

- maktabgacha ta’lim tashkiloti hovlisidagi “Bog’dorchilik” maydoni;
- “Susambil” bolalar issiqxonasi;
- “Ko’k terak” qo’riqxonsi.

6-7 yosh bolalarda tadqiqiy-tajriba faoliyati qo’llanish usuliga ko’ra:

- Namoyish usulidagi tajribalar;
- Frontal usulidagi tajribalar.

Namoyish usulidagi tajribalar- tarbiyachi ko’rsatib beradi, bolalar esa bajarish jarayonini kuzatadilar. Tajribalar bu usulda tadqiqot obyekti yagona nusxada bo’lgan taqdirda, bola qo’liga obyektini berish mumkin bo’lmaganda yoki bola uchun xavf tug’dirish ehtimoli bo’lganda qo’llanadi (Masalan; yonib turgan shamni qo’llagan hollarda).

Frontal usulidagi tajribalar- boshqa turdagi tajribalarga qaraganda, bolalar yosh xususiyatlariga muvofiq bo’lganligi sababli pedagog bolalarning mustaqil faoliyati uchun sharoit yaratib beradi. Shu bilan birgalikda pedagog tadqiqot jarayonini to’liq nazorat qilish, tajriba yakunida kerakli natijalarga erishishlari uchun bolalarni yo’naltirilishi lozim.

6-7 yosh bolalarda tadqiqiy-tajriba faoliyati bolalar soniga ko’ra:

- “Fan va tabiat” markaziga jalb etilgan bolalar (5-6ta);
- “Evrika” tadqiqot laboratoriyasida guruhlashgan (16 ta);
- jamoa (butun guruh) holatida.

6-7 yosh bolalarda tadqiqiy-tajriba faoliyati o’tkazish sabablariga ko’ra :

- tasodifiy;
- rejalashtirilgan;
- bolalarning xohishiga ko’ra.

6-7 yosh bolalarda tadqiqiy-tajriba faoliyati o’tkazish davomiyligiga ko’ra:

- qisqa (1 ondan **sekunt**)
- uzun (soat, sutka, hafta, oy, yillar, asr).

6-7 yosh bolalarda tadqiqiy-tajriba faoliyati jarayonida obyektini kuzatishiga ko’ra:

- bir marta;
- bir necha marta;
- ko’p marta;
- muntazam.

6-7 yosh bolalarda tadqiqiy-tajriba faoliyati o’tkazilish metod va usullariga ko’ra:

- og’zaki;
- ko’rgazmali;
- amaliy;
- lug’at ishi;
- kuzatuv va tahlil;
- visual elektron tajriba faoliyati.

Bolalar faoliyatining ijobiy motivatsiyasi uchun turli xil qiziqtiruvchi omillar bo’lishi kerak:

- tashqi qiziqtirish obyektlari (obyektning yangi va o’zgachaligi);
- sir, kutilmagan sovg’a;
- maqsadli yordam;

- bilish fursati (nima uchun shunday?);
- tanlov vaziyati;
- muammoli vaziyat.

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan tajriba-tadqiqot faoliyatini tashkil etish uchun pedagoglardan puxta tayyorgarlik ko'rish talab qilinadi va bu talablarga quydagilar kiradi:

1. Bolalar yoshini hisobga olgan holda mavzuviy rejalashtirish bo'yicha yaxshi o'ylangan tajriba va tadqiqot ishlanmalarini ishlab chiqish. Mazmuniga ko'ra maqsad va vazifalar hamda kutilayotgan natijani aniq belgilash, tanlangan tajribaning tadqiqiy xarakterda bo'lishi.
2. Ma'lumotlarni samarali eslab qolish, yodda tutish va qayta tiklashni ta'minlash uchun mnemotexnika va mnemojadvallardan foydalanish. Mnemotexnika miya xotirasining tabiiy mexanizmlaridan foydalangan holda ma'lumotni eslab qolish va yodda tutish jarayonini to'liq nazorat qilish imkonini beradi.
3. Tajriba-tadqiqotchilik faoliyat davomida olingan ma'lumotlardan maktabgacha yoshdagi bolalarning boshqa faoliyat turlarida foydalanish.
4. Tabiat, tabiat hodisalari, tabiat tovushlari haqidagi ta'limiy filmlardan, qisqa rolliklardan keng foydalanish. Shuningdek, tabiat hodisalarini o'rganish jarayonida musiqani qo'llash. Masalan, qor, yong'ir, va boshqa tabiat hodisalarini musiqa asarlarini tinglash orqali ham o'rganish.
5. Mavzuviy rejaga asoslangan holda tadqiqiy-tajriba faoliyatini elektron darslik orqali o'zlashtirish.
6. Tajriba faoliyati jarayoni va xulosalarini "Refleksiv ish varog'i" ga qayd etish.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi 2019-yil, 16-dekabrda O'RQ- "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi 595-son qonuni.
2. 2020- yil 29- oktabrdagi "Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF- 6097-son Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim vazirligining 2018 yil 3 iyuldagi " Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yilgan Davlat talablari to'g'risida"gi 3032-sonli buyrug'i.
4. "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturining takomillashtirilgan ikkinchi nashri.-2022y.